

Teologi og fromhed hos Jesper Rasmussen Brochmand

*Af ph.d.-studerende og informationspecialist,
cand.theol. Jonas Kjøller-Rasmussen*

I kirkehistoriske oversigtsværker finder man ofte det 17. århundrede kendetegnet som 'Det lærde Tidsrum' – markeret særligt ved den lutherske ortodoksi i dens akademisk prægede systematisering af kristendommen, dens intellektualistiske fokus på den rene lære bygget op ved brug af en aristotelisk metafysik, de kontroversteologiske stridigheder i kampen mod andre konfessioner og dens strenge, mørkfarvede bodsfromhed. I denne karakteristik bliver den lutherske ortodoksi ofte opstillet i en diskontinuert kontrast til begge sider – reformationen på den ene og pietismen på den anden – hvor en krampagtig konservatisme i relationen til de lutherske bekendelsesskrifter som udtryk for den sande lære resulterede i et misforhold mellem lære og liv. Det skal selvfølgelig indrømmes med det samme, at min fremstilling her er delvist karikeret. Man finder naturligvis undtagelser og mere nuancerede tiltag, men alligevel er karikaturen kun delvis. Den rammer en generel tendens i tilgangen til den lutherske ortodoksi, som har vist sig at være særdeles vedholdende. Her kan man trække tråde fra Gottfried Arnolds *Unpartheyische Kirchen- und Ketzerhistorie* (1698-1700), hvor kontrasteringen

mellem ortodoksi og pietisme i lang tid har sat og indimellem stadig sætter rammerne for vores forståelse af luthersk teologi i det 17. århundrede. De seneste tredive år er de nuancerende røster vokset i styrke og har etableret en strømning inden for det kirke- og teologihistoriske fag, der arbejder på at præsentere et nyt og andet billede den lutherske ortodoksi i Tyskland. En af frontløberne for denne strømning, Johann Anselm Steiger, professor i kirkehistorie ved universitetet i Hamborg, har med sine studier af Johann Gerhard (1582-1637) vist, hvordan man i Gerhard forener dogmatikeren og sjælesørgeren. På væsentlige områder ligger mit ph.d.-projekt, som jeg påbegyndte i januar 2019 og skal foretage på halv tid ved siden af arbejdet som informationspecialist i det teologiske fakultetsbibliotek, i forlængelse af Steigers arbejde og vil give sit bidrag til arbejdet med en af det 17. århundredes mest betydningsfulde danske teologer: Jesper Rasmussen Brochmand (1585-1652).

Jesper Rasmussen Brochmand

Sammen med Hans Poulsen Resen (1561-1638) står Brochmand som den

vægtigste repræsentant for den lutherske ortodoksi i en dansk sammenhæng. Fra 1610 besad han forskellige professorater ved Københavns Universitet, og fra 1639 var han biskop over Sjællands Stift og har derigennem sat sit præg på Danmark i det 17. århundrede, men gennem sit forfatterskab fik han også en indflydelse, der rakte langt ud over hans egen samtid. I første omgang drejer det sig om hans dogmatik, *Universæ Theologiæ Systema* (1633). Dette massive tobindsværk, der fylder næsten 3000 sider på latin, betragtes med rette som et af Brochmands hovedværker. I dens forkortede udgave, *Epitome Systematis Theologici* (1649), blev den benyttet som lærebog ved universitetet i omtrent et århundrede og satte sit præg på generationer af teologistuderende. I anden omgang drejer det sig om Brochmands opbyggelige hovedværk, *Sabbati Sanctificatio* (1635-38). Senere blev den også kendt som Huspostillen og indeholder prædikener til både epistel- og evangelieperikoperne for hele kirkeåret. Den blev udgivet i 24 udgaver og seneste genoptrykt i 1862 og har igen den tid sat sit præg på dansk fromheds- og andagtsliv.

Det er vigtigt at bemærke, at *Sabbati Sanctificatio* her fremføres som Brochmands *andet* hovedværk. I forskningen har den overvejende tendens været at fokusere på *Universæ Theologiæ Systema* som hovedværket og dermed at tillægge den akademisk-dogmatiske side af Brochmands forfatterskab større vægt. I overensstemmelse med min indledende skitsering afspejler dette en forståelse af den lutherske ortodoksi, hvor læren værdisættes i en sådan grad, at det sker på bekostning af troens liv, hvortil pietismen

ses som korrektivet. Dette billede kompliceres af, at observationer i nyere forskning i højere grad ser *Sabbati Sanctificatio* som præget af strømninger inden for den såkaldte reformortodoksi, repræsenteret ved bl.a. Johann Arndt (1555-1621), der netop i en kamp for at reetablere troens liv i teologien blev en direkte inspiration for pietismen. Da Philipp Jakob Spener (1635-1705) udgav den skelsættende *Pia Desideria* i 1675, var det netop som et forord til Arndts postille. Her fastholdes den stadige fordring, at reformationens formål ikke ses opfyldt eller udtømt i udfærdigelsen af bekendelsesskrifter, der definerer den rette reformatoriske lære (*reformatio doctrinæ*), men at det er nødvendigt, at denne lære sætter spor i livet og følges op af en *reformatio vitæ*.

Teologi er både teoretisk og praktisk

Den overordnede ramme for min tilgang til Brochmands skrifter kan findes udtrykt i hans definition på teologiens væsen. Denne finder man i den allerførste artikel i *Universæ Theologiæ Systema*, der står som et metodisk prolegomenon til hele værket, hvor Brochmand fremlægger sine forudsætninger for arbejdet og præsenterer de efterfølgende artiklers hovedelementer. Selve definitionen på teologiens væsen udfoldes i en række sektioner, der hver især belyser et aspekt af teologien, men en sektion er særligt interessant, nemlig spørgsmålet om teologi er en teoretisk eller en praktisk disciplin. Spørgsmålet i sig selv afslører allerede den særligt akademiske kontekst, som det er opstået i, hvilket kunne synes at understøtte den overleverede forståelse af ortodoksien. Men for Brochmand er

det centralt, at teologi er *både* teoretisk og praktisk. Teologi er ganske vist 'lære', som her sammenfattes i et komplet og altomfattende system og dermed består af kundskab om Gud. Men det er samtidig en lære, der fører til fromhed (1 Tim 6,3). Teologi finder ikke sin fuldendelse i den blotte kundskab om Gud. Men idet den lærer, hvordan Gud skal dyrkes, og hvordan næsten bør elskes, så forenes lære og liv som essentielle, integrerede elementer af selve teologiens væsen.

At definitionen indeholder både et teoretisk og et praktisk element, medfører dog ikke, at dette automatisk realiseres i praksis. Derfor er der behov for en undersøgelse af, hvori dette praksis-element består, og hvad sammenhængen er mellem de to elementer. Hertil kommer dog den udfordring, at man ofte har gået til denne opgave ved at lede efter Brochmands etik i *Universæ Theologiæ Systema*, især i artiklernes tredje del under den antagelse, at etikken rummes under 'hele teologiens system'. Det er ikke en helt urimelig antagelse, når man ser, at Brochmand også beskriver sit værk som *systema theologiæ 1. didacticæ 2. polemicæ 3. moralis*. Den tredje del er dog mindre egentlige moralske anvisninger eller en systematisk etik, men snarere vejledning for kommende præster i, hvordan man skal håndtere samvittigheds-sager og tvivlsspørgsmål. Derfor mener jeg, at man er nødt til at gå et andet sted hen for at vurdere det praksis-orienterede element i Brochmands teologi. Her er det værd at bemærke, at hovedværkerne *Sabbati Sanctificatio* (1635-38) og *Universæ Theologiæ Systema* (1633) blev udgivet med ganske få års mellemrum. Hvis man sammenligner med publiceringspraksis-

sen blandt andre af de luthersk ortodokse teologer, ses det, at det ikke har været et enkeltstående tilfælde. Af både Johann Gerhard, Martin Chemnitz (1522-86) og Balthasar Meisner (1587-1626) finder man tilsvarende paralleludgivelser af akademisk-dogmatiske og opbyggelige, fromhedsorienterede skrifter. Det bør give anledning til at overveje, hvilket forhold man har set mellem de to genrer, og hvordan de komplementerer hinanden.

At grunde på Skriften

En indgangsvinkel på dette kunne være at tage udgangspunkt i meditationen som skriftpraksis. Denne praksis har en lang historie, især inden for den monastiske bevægelse, men den fik en genoplivning i det 17. århundrede som et redskab til at internalisere og effektuere Ordet – både det læste og det forkyndte – i den enkelte, som også Udo Sträter, professor emeritus i kirkehistorie ved universitetet i Halle, har skrevet udførligt om. I en luthersk kontekst bunder praksissen i en dyb overbevisning om Skriftens virkningsfuldhed. Midt i tilliden til, at Ånden gennem Ordet ville udvirke troens frugter, erfarede man, at disse frugter udeblev, men da hverken Ånden eller Ordet kunne bebrejdes, måtte fejlen altså ligge hos modtagerne. Og det kunne bearbejdes.

I *Sabbati Sanctificatio*, der indeholder epistel- og evangelieprædikener til hele kirkeåret, kan man finde spor af dette i skriftbrugen. Prædiketeksten følges ganske nøje i udlægningen, og Brochmand inddrager eksempler og understøttende passager fra Skriften i overflod. Det kan godt gøre prædikenerne en anelse tunge for en moderne læser. Citater fra Skriften fylder ofte mere end Broch-

mands egne ord, som mest af alt tjener til at rammesætte og vejlede læsningen af Skriften, hvis virkning ved ret læsning ikke betvivles. Men samtidig rummer prædikerne en dynamik i skriftbrugen, som ikke må overses i ophobningen af citater. Mens Skriften som Guds Ord er Guds tale til den enkelte, så rummer det også et potentiale for *samtale*. Her kan den enkelte træde ind i Skriften og tage ordene i sin egen mund i en tale tilbage til Gud. I passager, der emmer af dyb affektivitet, får prædikenerne en performativ karakter. Her bliver læseren inviteret til at bearbejde og internalisere det læste, og derigennem realisere det, ordene rummer, i en fromhedspraksis, der er samtidig med læsningen.

Jeg er stadig i de tidlige stadier i mit projekt, men meget tyder på, at man netop her finder ortodoksiens mands svar på pietismens udfordring. Sträter har fundet

dette udtrykt i særlig grad i et brev fra Spener fra 1678, hvor han stiller spørgsmålet “Wie bringen wir den Kopff in das Hertz?” I publiceringen af opbyggelige skrifter, der driver på meditationen som fromhedspraksis, viser de lutherske ortodokse teologer i praksis, hvad Spener mod slutningen af århundredet satte ord på, nemlig at det enkelte menneskes levende engagement og personlige tilføjelse er ufravigelig i den kristne tro. I historiebøgerne er det pietismen, der oftest er blevet husket for at have denne opmærksomhed, men hvis jeg i den resterende del af mit projekt får bekræftet de antagelser, jeg her har fremlagt, kunne det tyde på, at vi skal søge væsensforskellene mellem ortodoksi og pietisme (for de er der – det nægtes ikke) et andet sted end i en kunstig kontrastering mellem lære og liv.

AKH-Seminar om reformation og salmer

Johannes Schilling: “Luther’s hymns”

Presentation of the project Music and Language in Danish Reformation Hymns:

Bjarke Moe: “Printed books and music-making in worship during the reformation in Denmark”

Marita Akhøj Nielsen: “A portrait of the Danish Reformation text corpus”

Axel Teich Geertinger: “Salmebasen”. Old Music in New Media”

Tid: Tirsdag den 10. november 2020 kl. 13.15-16.00

Sted: Oplyses senere

Arr: Afdeling for Kirkehistorie

Se alle fakultetets åbne arrangementer på teol.ku.dk

Eventuelle ændringer annonceres også her